

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОНЯТЬ ФАКТУ ТА ПОДІЇ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

*Проаналізована смислова подібність та відмінність понять факту та події;
підкреслено онтологічну природу події та гносеологічну природу факту;
обґрунтовано некоректність вживання терміну “подія” у бухгалтерському обліку*

Ключові слова: факт, подія, факт господарського життя

Постановка проблеми. Дослідження філософської рефлексії щодо поняття факту дозволяє розглядати його як елемент наукового знання, але закономірно постає питання: знанням про що саме виступає факт? Знанням про реальність(?). Критерій реальності традиційно є загальним критерієм (не)істинності знання. Реальність приписується всьому тому, що може виникнути та виникло в часі, що існує та є таким, що проходить [13, с. 248]. Проте, з приходом синергетики і нелінійного мислення науковий світогляд суттєво збагачується і набуває нових смислових відтінків, що призводить до перегляду підходів до процесів, які відбуваються навколо нас. Об'єктивне та суб'єктивне в теорії пізнання втрачає свій статус. Паралельно з об'єктивною реальністю формується гіперреальність, що в науках супроводжується появою таких реальностей як: “фізична реальність”, “індивідуальна реальність”, “емпірична реальність”, “теоретична реальність”, “гранична реальність”, “обумовлена реальність”, “загальноприйнята реальність”, “психічна реальність”, “змішана реальність”, “доповнена реальність”, “віртуальна реальність”, “штучна реальність”, “соціальна реальність”, “когнітивна реальність”, “біологічна реальність”. Тому очевидно, що в межах теорії пізнання простої відповіді на поставлене питання не існує.

Для бухгалтерського обліку як науки, що має справу із проблемою отримання достовірного знання про реальність, дослідження проблеми співвіднесеності бухгалтерського знання у формі факту господарського життя та дійсності є особливо актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання онтологічної природи факту господарського життя у бухгалтерському обліку залишалися поза увагою вчених. Проте, багата традиція осмислення понять факту та події існує в лінгвістиці та філософії науки (роботи Н.Д. Арутюнової [1], В.З. Демьянкова [4], Т.М. Ніколаєвої [10], З. Вендлера [3], [22], Д. Девідсона [18], Ф.І. Дретцке [19], Дж. Кіма [20], А. Мурелатоса [21] та інших дослідників).

Мета статті полягає у дослідженні сутності понять факт та подія в контексті бухгалтерського обліку.

Викладення основного матеріалу. Множина реальностей, що допускається у фундаментальних (особливо у фізиці) та прикладних науках (у психології) піддає сумніву теорії істинності знання. Так, у філософії науки довгий час панувала так звана класична концепція, яку розвивала та на неї спиралася позитивістська філософія науки. Класична концепція у багатьох своїх положеннях відображає апперцепцію вченого, а саме: факти вважаються незалежним від теорій емпіричним базисом науки, а виявлення невідповідності теорії певним, можливо новим, фактам свідчить про її помилковість.

Такий підхід до розуміння та інтерпретації фактів знаходить своє відображення в бухгалтерському обліку кінця 19 століття. Облік – це ведення рахунків, за допомогою яких досягається реєстрація, систематизація та координація фактів господарського життя (Е. Леоте, А. Гільбо). При чому, сумнівів про здатність правильно відобразити факти в обліку на теоретичному рівні не виникало. Будь-який рахунок трактувався як специфічний вузол облікової системи, що є економічним і адміністративним балансом фінансових відносин між одним специфічним або юридичним елементом і іншими, йому автентичними елементами (Е. Пізані). Тому облік розглядався як наука, яка направляє процес господарювання до досягнення найбільшого економічного результату, що підлягає оцінці і виражається за допомогою арифметичних чисел, наведених в стрункому порядку за допомогою рахункових формул, які дозволяють адекватно структурувати дійсність.

На бухгалтерський облік покладалося завдання роз'яснювати в цифрах процеси та факти господарської та виробничо-технічної діяльності, що сприймалося як засіб, який дає можливість глибше зрозуміти причини і наслідки, що піддаються вираженню в цифрах (Ф. Ляйтнер). Бухгалтерський облік вважається засобом казуального пояснення, виявлення детермінант розвитку суб'єкта господарювання, а, відповідно, факти, що відображаються в обліку, абсолютно тотожні подіям дійсності.

Розвиток фундаментальних наук в другій половині 19 на початку 20 століття, а особливо виникнення теорії систем, кібернетики та міждисциплінарних досліджень, вплинуло і на стратегії дослідження прикладних наук, в т.ч. і бухгалтерського обліку.

Цей період характеризувався відмовою від прямолінійного онтологізму та розумінням відносної істинності теорій і відносної точності облікових даних. Бланшар В. вперше і дуже правильно підкреслив, що рахівництво “дає можливість... виводити приблизний результат” [14, с.152]. Але принцип приблизності поширюється в обліку значно ширше: “Насправді, – писав Бланшар, – немає абсолютної сталості кількості матерії; абсолютна точність надходжень і витрат недосягаюча, абсолютна сталість вартості одиниці майна немислима в більшості випадків, навіть по відношенню до покупної ціни. Правильність боргових зобов'язань за їх номінальною вартістю – міраж, а передбачити результат сумнівних зобов'язань – химера”. Словом, “немає нічого оманливішого за цифри” (Тьєр). Бланшар стверджував, що Леоте, відстоюючи ідеї абсолютної точності обліку взагалі та обліку фінансових результатів зокрема, пропагує небезпечну утопію. І його ідеї мають бути відкинуті. Точність фінансових результатів недосяжна навіть теоретично, вимога точності призводить до того, що на бухгалтера звалюється величезна додаткова і при цьому практично безглузда технічна робота. Основне ж завдання головного бухгалтера – економічний аналіз, а не реєстрація фактів на основі сумнівної та неповноцінної теорії. Немає справжньої достовірності фактів господарського життя (далі – ФГЖ) і в документах. Будь-який запис, що ґрунтується на документі, не гарантує істини [14, с. 152]. В результаті, поняття факту господарського життя як одиниці знання перестає використовуватись в якості синоніму події дійсності, але постає як відображення події за певного світогляду, певних методів та інтересів.

Згадаємо вислів Я.В. Соколова: “І тільки розуміючи, в чиїх інтересах обираються методологічні прийоми, можна в практичному житті знизити інформаційну невизначеність в умовах прийняття дієвих управлінських рішень”

[15, с. 70]. Таким чином, проф. Я.В. Соколов наголошує на мінливості результатів діяльності підприємства, відображених у бухгалтерському обліку, в залежності від обраних методів дослідження, що, в свою чергу, обираються відповідно до інтересів певних осіб.

Як демонструє синергетика, навколишній світ передбачає не тільки відносність тієї чи іншої теорії, ідеї або уявлень, а й відносність побудови пізнавальної системи на основі принципу рівноправності. При цьому, ідеал наукового знання класичної науки – детермінізм – істотно втратив логіко–семантичну силу в процедурах експлікації явищ навколишнього світу. Випадковість, з деструктивного елементу у класичній науці, перетворюється на чинник, притаманний об'єктивній реальності. На цій підставі синергетика критично долає ідею класичної гносеології, що допускала можливість володіння абсолютним знанням, на користь ідеї про об'єктивно–відносному характері результатів пізнання. Так, за словами Л.В. Озадовської, об'єктивність лежить поза межами теорії, “а тому вона і не може визначатися математичними засобами теорії..., бо в даному випадку показником об'єктивності є існування матеріального джерела нашого знання... явищ, що досліджуються” [11, с. 76].

Зв'язок між емпіричними фактами та поняттями теорії здійснюється за допомогою абстрактного об'єкту, що наперед задається науковою теорією. “Зіставляючи теорію з дійсністю не через безпосередній досвід, а через абстрактні об'єкти, ми тим самим “онтологізуємо” останні, ототожнюючи їх в межах теорії з реально існуючими. Але лише в межах даної теорії” [11, с. 118]. Проте поняття теорії в науці є надто вузьким, тому вважаємо, що “онтологізація” дійсності відбувається в рамках наукової картини світу, яка є “синтезом онтологічних припущень багатьох теорій” [5, с. 25].

Наукова картина світу, за В.С. Стьопіним, складається з уявлень про фундаментальні об'єкти, на основі яких будуються всі інші об'єкти, що їх вивчає певна наука, уявлень про типологію таких об'єктів, загальних закономірностей їх взаємодії, положень щодо просторово – часової структури реальності. “Всі ці уявлення можуть бути описані в системі онтологічних принципів, за допомогою яких експлікується картина реальності, що досліджується, та які виступають як засади наукових теорій відповідної дисципліни” [17, с. 219]. Іншими словами, світ є цілісною реальністю, яка визначає функціонування науки певної історичної доби. При цьому, такий світ визначається через об'єкти, що йому притаманні, а кожен з цих об'єктів можливий лише в умовах даного світу, він “заключає в собі “світ” як свою границю” [7, с. 67]. Тому і факти науки можуть бути співвіднесені з реальністю лише в межах такого світу, який є корелятом наукових фактів.

Поняття *події*, яке стало одним із центральних об'єктів інтересу наукової традиції, в науку ввів, за твердженням Б.Г. Кузнєцова, Галілей. Подія як зміна стану “відбувається в кожній точці та в кожному миті і примушує прослідкувати рух від точки до точки та від миті до миті” [8, с. 100]. Таким чином, кожна часткова подія, кожен стан безпосередньо співвідноситься із безконечним цілим – “із безконечним за числом можливих застосувань, всезагальним диференціальним законом, котрий на будь-якому кінцевому відрізку керує безконечним числом локальних подій” [8, с. 103]. Із розвитком науки (а саме в результаті переходу від класичної до некласичної картини світу), подія стає не суворо детермінованим феноменом, жорстко залежним від закону, поняття події розширюється, вказуючи на окрему дію, на цікаве для нас явище, що має сенс саме по собі, а не лише як прояв закону.

Слово подія у словнику В.І. Даля пояснюється так: “Все, що збулось, сталося, зробилося; випадок, або бувальщина, бути, факт; істинне, невігана справа; чудова нагода”. Крім того, “подія” вживається для позначення чогось значимого для окремої людини або колективу, що відбулося. Прикладом такого розуміння даного поняття є стаття Ф. Фукуями “Конец истории?”, де автор говорить про втрату подіями значимості, про появу “зв’язку та порядку в поточних подіях”. Проте для даного дослідження емоційне забарвлення події не має значення і тому досліджуватись буде лише перше трактування.

Під фактом розуміється дійсна подія, явище, те що відбулося в дійсності, дещо реальне.

На перший погляд видається, що принципової різниці між даними поняттями немає, про що свідчить і часте вживання слів “факт” та “подія” як синонімів у науковій літературі. Проте, якщо звернути увагу на те, що подія – це все те, що відбулося, а факт – те, що відбулося в реальності, дійсності, помічаємо певну прогалину, а саме – натяк на те, що щось може відбуватися поза дійсністю/реальністю. Такий висновок може здатися абсурдним, проте його можна довести.

З’ясуємо що є дійсністю, а що реальністю. Отже, дійсність у філософських словниках трактується як матеріальний світ, єдність сутності та існування, потенцій та дій, а реальність, окрім дійсності охоплює також можливе. У філософській термінології поняття дійсності протиставляється поняттю можливий, уявний, вигаданий. Оскільки відображена дійсність та реальність є продуктом свідомості, то стає зрозумілою відмінність у поняттях факту, як частини реальності, та події як всього, що сталося. Наприклад, коли Земля вважалася центром всесвіту такі події як захід та схід сонця інтерпретувалися з точки зору обертання Сонця навколо землі, що вважалось фактом, нині ж фактом є те, що Земля обертається навколо Сонця. З цього випливає ще одна відмінність факту від події: теорії будуються на основі фактів і передбачають їх, але не на основі подій, так, в даному прикладі протиставляються геоцентрична та геліоцентрична теорії. Теорії є продуктом свідомості і не виходять за рамки притаманної свідомості реальності.

На противагу події факт є, за В.Г. Будановим, такою подією, що розглядається лише в певному конкретному контексті; це – “свідомо утнутий смисл... “Фактично” – означає остаточність смислу події, втиснутого у вузький мундирчик дисциплінарного контексту” [2, с. 46]. Подібну думку висловлює російська дослідниця Л.П. Кіященко. Факт – це подія в певному стійкому “стані справ”, в певній мові. “Відмінність події від факту полягає в тому, що подія корелятивна, на відміну від факту, всьому універсуму мови” [6, с. 92].

Подія не може бути зрозумілою науці поза межами контексту, тобто, поза межами наукового факту. Останній містить в собі окрім тієї складової, що відповідає події як онтологічному кореляту факту, ще й його оцінку з точки зору наукової картини світу притаманної світогляду вченого.

Згідно Н.Д. Арутюнової [1, с. 162], суть відмінності події і факту полягає, по-перше, в онтологічній природі події та семіотичній природі факту, по-друге, в процесуальному характері події та непроцесуальному характері факту. Що значить, що факт є осмисленою подією, він може існувати лише в рамках певної картини світу. Факт не можна побачити, почути або стати його учасником, факт не може статися, відбуватись і т.д., але можна стати учасником події або бути її свідком.

Факт стає частиною людської свідомості в результаті пізнання, тоді як подія належить світу речей. Щодо процесуальності події та факту, то події розгортаються у часі та просторі, вони відбуваються (цей бік сутності подій яскраво проявляється етимологічно: “подія”, і в російській мові – “событие”), а факти – констатуються, вони є закінченими.

Можливість зміни контекстів, наявність різних інтерпретацій однієї події має потенційну здатність до народження нових фактів через відбудову інваріанту події, що дозволяє досягти кращого її розуміння. На нашу думку, подібна зміна контекстів є одним із шляхів пізнання світу.

Отже, факти господарського життя (далі – ФГЖ) – це події, що розглядаються у контексті господарської діяльності підприємства (рис. 1).

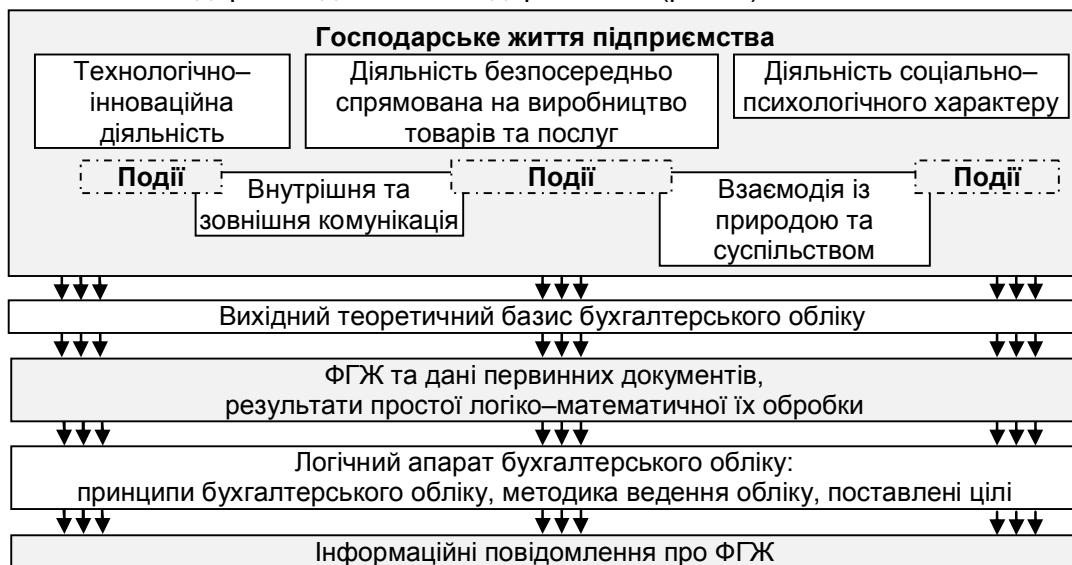

Рис. 1. Виявлення та реконструкція ФГЖ

Отже, теорія бухгалтерського обліку оперує фактами, особливо – фактами господарського життя. Події ж відбуваються в господарському житті, і ті події, які відповідають вимогам теорії бухгалтерського обліку стають фактами господарського життя, які не відповідають – просто фактами діяльності та залишаються поза увагою системи бухгалтерського обліку взагалі.

В теорії бухгалтерського обліку факти поділяють на факти стану, дії, події. Вважається, що факти-стану є констатацією того, що є; факти-дії – звичайної роботи, а факти-події – форс-мажорних обставин [9]. Проте сутність поняття “подія” ніде, крім сфери права та бухгалтерського обліку, не забарвлене відтінком непередбачуваного або негативного (що вимагає форс-мажорна ознака). Крім того, саме подія є більш загальним поняттям, тому некоректно подію ставити в класифікаційній ієрархії нижче, ніж факт. З цього випливає, що таке розмежування у бухгалтерському обліку є суто умовним і словосполучення “факти-події” є специфічним терміном, притаманним лише даній галузі. Інакше, доводиться говорити про некоректність назви та невідповідність змісту сутності. Не оправдовує таку назву і друге тлумачення події, яке ми залишили поза увагою, адже хоча форс-мажорні обставини можуть бути значущими подіями, проте не всі значущі події на підприємстві є лише форс-мажорними обставинами, що не залежать від волі людини.

Аргументи Я.В. Соколова щодо того, що, наприклад, крадіжки, втрати від стихійних лих та інші факти, що мають здебільшого непередбачуваний характер, не є господарською діяльністю, вони пов'язані з господарським життям підприємства [16] з точки зору сучасної наукової методології не є коректними, адже випадковість притаманна будь-якій системі.

Той факт, що у бухгалтерському обліку відображаються не всі події, що притаманні господарському життю підприємства, змушує повернутися до назви фактів, що знаходять своє відображення в бухгалтерському обліку, яке використовувалось в радянському суспільстві – “факти господарської діяльності”, оскільки діяльність є вужчим поняттям за життя. Іншим варіантом є використання запропонованого М.Л. Пятовим нового терміну – господарський (економічний) факт, що в цілому слід розуміти дії та/або події, які здатні змінити стан справ підприємства та/або думку про нього зацікавлених осіб [12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Факт в сучасній науці виступає як осмислена подія, як подія в певному контексті. Отже теорія визначає наперед яку реальність ми будемо “бачити” і які події “сприймати”. Для бухгалтерського обліку це означає дуже важливу і наразі актуальну річ – розвиток теорії в напрямі теоретичного пояснення нових подій є основною рушійною силою розвитку практики бухгалтерського обліку через виявлення тих подій, на які не звертала увага теорія, обґрунтування яких дозволить розширити предметну область науки, тобто виявити нові ФГЖ.

Список використаних літературних джерел:

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Буданов В.Г. Когнитивная психология или когнитивная физика // Событие и смысл (синергетический опыт языка). – М.: ИФРАН, 1999. – С. 38 - 66.
3. Вендлер З. Факты в языке / З. Вендлер // Философия, логика, язык. Общ. ред. Д.П. Горского и В.В. Петрова. – М., 1987. – С. 293-317.
4. Демьянков В.З. "Событие" в семантике, прагматике и в координатах интерпретации текста / В.З. Демьянков // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1983. – Т. 42. – № 4. – С. 320-329.
5. Дышлевый П.С., Яценко Л.В. Научная картина мира и мир культуры // Научная картина мира (логико-гносеологический аспект). – К.: Наукова думка, 1983. – С. 5-37.
6. Киященко Л.П. Онтология – событие философской мысли // Событие и смысл (Синергетический опыт языка). – М.: ИФРАН, 1999. – С. 88-123.
7. Крымский С.Б., Кузнецов В.И. Мировоззренческие категории в современном естествознании/ С.Б. Крымский, В.И. Кузнецов. – К.: Наукова думка, 1983. – 222 с.
8. Кузнецов Б.Г. Разум и бытие. Этюды о классическом рационализме и неклассической науке/ Б.Г. Кузнецов. – М.: Наука, 1972. – 288 с.
9. Малюга Н.М. Двойная запись в бухгалтерском учете: историко-теоретический аспект: [Текст]: монографія / Н.М. Малюга, Т.В. Давидюк. – Житомир: ЧП Рута, 2003. – 512 с.
10. Николаева Т.М. "Событие" как категория текста и его грамматические характеристики / Т.М. Николаева // Структура текста. – М.: "Наука", 1980. – С. 198-210.

11. Озадовская Л.В. Гносеологический статус понятий в релятивистской физике/ Л.В. Озадовская. – К.: Наукова думка, 1975. – 160 с.
12. Пятов М.Л. Новая жизнь фактов хозяйственной жизни [электронный ресурс] / М.Л. Пятов // – БУХ.1С – Интернет–ресурс для бухгалтера. – 2012. – Режим доступа: <http://www.buh.ru/document.jsp?ID=2002&print=Y>.
13. Савченко В., Смагин В. Начала современного естествознания: тезаурус / В.Н. Савченко, В.П. Смагин. – Ростов н/Д.: Феникс, 2006. – 336 с. – (Высшее образование).
14. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: Учебное пособие для вузов / Я.В. Соколов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
15. Соколов Я.В. Основные этапы развития теории бухгалтерского учета// Я.В. Соколов. – Бухгалтерский учет и аудит. – № 4 .–2007 р. .– С. 62-74.
16. Соколов Я.В. Условные факты хозяйственной жизни – безусловное достижение бухгалтерской мысли / Я.В. Соколов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://buh.ru/document-931>.
17. Стёпин В.С. Теоретическое знание/ В.С. Стёпин. – М.: Прогресс – Традиция, 2000. – 744 с.
18. Davidson D. The individuation of events / D. Davidson // Essays in honor of C.G. Hempel. Dordrecht, 1969.– P. 216-234.
19. Dretske F.I. Referring to events / F.I. Dretske // Contemporary perspectives in the philosophy of language /Minnesota UP.– Minneapolis, 1979. – S. 361-374.
20. Kim J. Events and their descriptions: some considerations / J. Kim // Essays in honor of C.G. Hempel. – Dordrecht, 1969.
21. Mourelatos A. Events, processes, and states / A. Mourelatos // Linguistics and philosophy. – 1978.– Vol. 2, N 3. – S. 415-434.
22. Vendler Z. Linguistics in philosophy / Z. Vendler. – Ithaca; N. Y., 1967.

КУЛІКОВА Наталія Тарасівна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2012 р.